

УДК 657.412.7

ХАРАКТЕРИСТИКА НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Свечкіна А.Л., к.е.н.,

Корабльова С.О.

Донецький державний університет управління

В статье рассмотрены сущность и роль негосударственного пенсионного обеспечения в Пенсионной системе Украины. Проанализировано состояние и деятельность негосударственных пенсионных фондов, а также определены перспективы их дальнейшего развития.

Ключевые слова: пенсионная реформа, негосударственные пенсионные фонды, государственная солидарная система, инвестированные пенсионные активы.

In the article the role and the place of non-state pension funds in pension system of Ukraine are considered. The position and the activity of non-state pension funds are analyzed, the prospects of their further development are determined.

Key words: pension reform, non-state pension funds, state solidary system, vested pension assets.

Актуальність обраної теми. Необхідність реформування пенсійного забезпечення викликано факторами об'єктивного характеру: старінням населення, зміною його вікової структури, ускладненням економічної ситуації в багатьох країнах світу. Але розв'язувати цю проблему потрібно ретельно зваживши всі фактори та можливості як держави, так і громадян. При цьому необхідно враховувати національні традиції та менталітет країни.

На сьогодні дослідженням питань, які стосуються діяльності системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні займаються такі вчені-економісти, як І.Ю Кондрат [3], Д.В. Полозенко [5], Д. Леонов [6], А. Рибальченко [8], Т. Сальникова [9] та ін. Їхні роботи присвячені дослідженню досвіду функціонування недержавних пенсійних фондів, аналізу нормативно-правової бази, яка врегулює відносини недержавних пенсійних фондів з іншими ланками фінансової системи. Досвід функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні обумовлює необхідність подальшого поглибленого їх вивчення як суб'єктів економічних відносин та важливих механізмів соціального захисту населення в ринкових умовах. Також, слід відзначити, що недостатньо опрацьованими залишаються науково-методичні підходи до вирішення проблеми формування та функціонування недержавних пенсійних фондів. Це визначає актуальність наукової проблеми та обумовлює вибір теми дослідження.

Метою статті є аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів та виявлення основних тенденцій та перспектив розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Викладення основного матеріалу. Розвиток рівня пенсійної системи є важливим чинником покращення пенсійного забезпечення громадян та прискорення соціально-економічного розвитку держави.

Пенсійна проблема в нашій країні вимагає конструктивного вирішення з огляду на демографічну та економічну ситуацію. На теперішній час основними тенденціями демографічного розвитку України є:

- падіння рівня народжуваності;
- зростання рівня смертності населення;
- старіння населення;
- зниження кількості шлюбів.

Варто відзначити, що кількість пенсіонерів щороку зменшується. Проте загальна кількість працюючого населення з кожним роком також скорочується, до того ж, більшими темпами. Відповідно, зростає і податкове навантаження (рис. 1) [3].

Так, якщо у 2005 році на 47,2 млн. осіб припадало 14,1 млн. пенсіонерів, то у 2006 році це співвідношення становило 46,9 до 14 млн. осіб, а у 2008 році – 46,06 до 13,7 млн. А це означає, що необхідним є збільшення відрахування на загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення, що в свою чергу призведе до збільшення ставки внесків, як для роботодавців, так і для працівників.

Основними передумовами реформи пенсійної системи в Україні є:

- низькі пенсії. Середній розмір виплачуваних пенсій є низьким (так, у 2008 р. мінімальна пенсія за віком становила 470 грн., тоді як прожитковий мінімум – 633 грн.), що спонукає багатьох людей продовжувати працювати після досягнення пенсійного віку. Низька заробітна плата спричинює дефіцит коштів ПФУ на виплату пенсій, що покривається за рахунок державного бюджету (за підсумками 2009 р. дефіцит бюджету ПФУ становив 13 млрд. 53 млн.);

- високі ставки пенсійних внесків. Платники пенсійних внесків не задоволені надмірно високими ставками пенсійних внесків, що є причиною великої заборгованості із сплати внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування підприємств. Роботодавці змушені сплачувати до пенсійної системи третину фонду заробітної плати. Це підвищує собівартість продукції та знижує її конкурентоспроможність, стримує зростання заробітної плати, не сприяє залученню інвестицій, а легалізації тіньового сектору економіки та доходів населення;
- соціальна несправедливість. Розмір пенсій практично не залежить від трудового стажу та сплачених пенсійних внесків. Через економічні проблеми у країні було запроваджено штучне обмеження максимального розміру пенсій, що призвело до однакового рівня виплат у пенсійному забезпеченні.

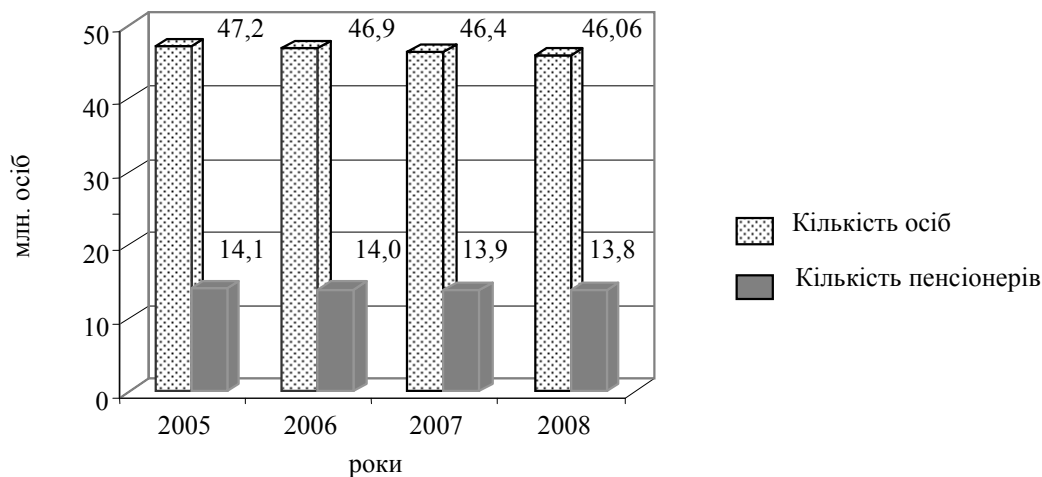

Рис. 1. Динаміка кількості пенсіонерів в Україні за 2005-2008 рр.

З метою формування системи недержавного пенсійного забезпечення у 2004 р. було прийнято Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення", який започаткував створення системи добровільного недержавного пенсійного забезпечення.

Система недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ) є складовою системи накопичувального пенсійного забезпечення і ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками цієї системи додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат.

Таким чином у 2004 р. в Україні за прикладом інших країн була запроваджена трирівнева система пенсійного забезпечення (рис. 2) [3].

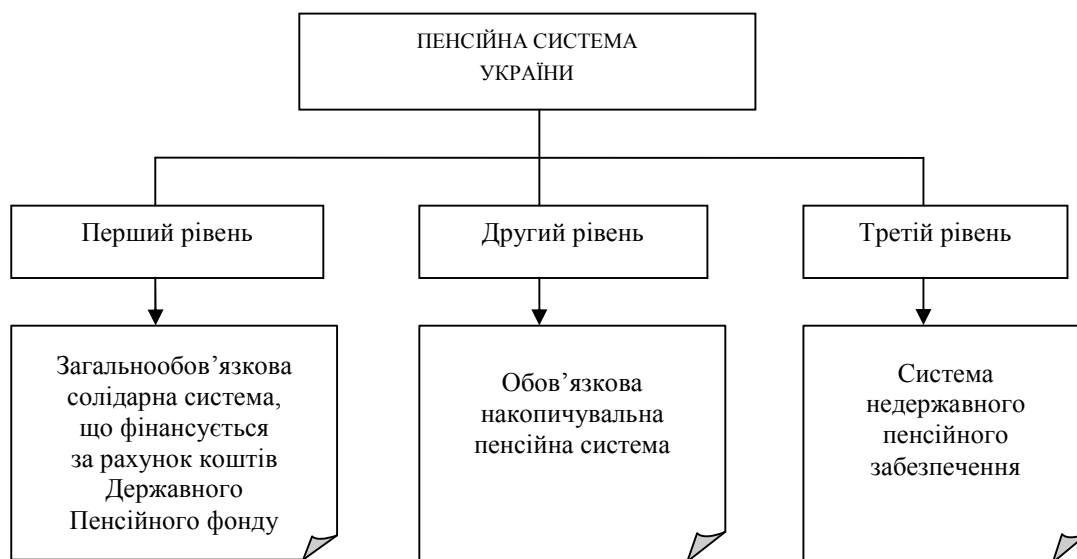

Рис. 2. Структура пенсійної системи України

Перший рівень – реформована солідарна пенсійна система. За рахунок її коштів виплачуються пенсії за віком, за інвалідністю, по втраті годувальника та допомоги на поховання пенсіонерів. Зазначені пенсії призначаються після досягнення особою загальнозстановленого пенсійного віку – 55 років для жінок та 60 років для чоловіків.

Другий рівень – обов’язкова накопичувальна пенсійна система. Кошти цієї системи будуть інвестуватись за спеціальними правилами з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб.

Накопичені в системі кошти належатимуть застрахованим особам, використовуватимуться для здійснення їм пенсійних виплат і будуть успадковуватися.

Третій рівень – система добровільного недержавного пенсійного забезпечення, яка базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об’єднань у формуванні пенсійних накопичень, що буде доповненням до пенсійних виплат з I та II рівнів.

Триврівнева пенсійна система дозволить розподілити між трьома її складовими ризики, пов’язані із змінами в демографічній ситуації (до чого більш чутлива солідарна система) та з коливаннями в економіці і на ринку капіталів (що більше відчувається у накопичувальній системі). Такий розподіл ризиків дозволить зробити пенсійну систему більш фінансово збалансованою та стійкою, що застрахує працівників від зниження загального рівня доходів після виходу на пенсію і є принципово важливим та вигідним для них.

Якщо порівняти, то в країнах з розвинутою економікою: 50 % – гарантує держава, 8–40 % – пенсія другого рівня, 10–42 % – приватна. Тоді як в Україні державна пенсія становить – 99,991 %, пенсія другого рівня – 0 %, третього – 0,009 % [8].

Однотимчасне функціонування всіх трьох рівнів забезпечить стабільність пенсійної системи та гарантуватиме їй учасникам гідний дохід по закінченню трудової діяльності.

Недержавні пенсійні фонди є важливим доповненням до системи загальнообов’язкового пенсійного забезпечення, оскільки участь у цій системі дає змогу громадянам самостійно планувати розмір майбутніх пенсійних виплат [3].

Згідно ЗУ "Про недержавне пенсійне забезпечення" недержавний пенсійний фонд – це юридична особа, яка є неприбутковою організацією, функціонує і здійснює свою діяльність винятково з метою нагромадження пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам фонду у визначеному законодавством порядку [2].

Згідно Закону можуть створюватися три види пенсійних фондів (рис. 3).

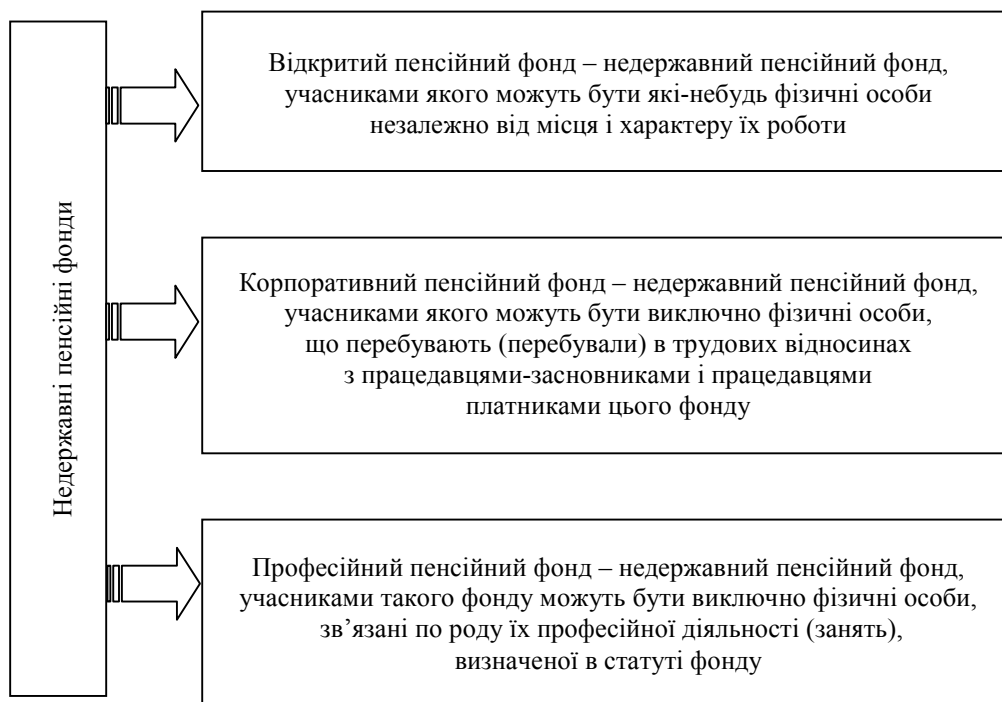

Рис. 3. Види недержавних пенсійних фондів

В Україні ринок послуг недержавних пенсійних фондів почав діяти з 2005 р. Функціонують НПФ та професійні компанії, які надають їм послуги, а саме: адміністратори недержавних пенсійних фондів, компанії з управління активами, комерційні банки, які зберігають активи НПФ [7].

Активи накопичувальної пенсійної системи кожної країни є національним багатством, яке дає можливість суспільству забезпечувати достойний рівень життя людей похилого віку. Водночас вони розглядаються і як головне джерело довгострокових інвестицій в національну економіку. Оскільки в Україні другий рівень накопичувальної системи ще не запроваджений, а третій функціонує лише п'ять років, активи накопичувальної пенсійної системи досить малі. У розрахунку на душу населення цей показник становить лише 1,9 дол. США, тоді як у Польщі 1474 дол. США, у США – майже 33 тис. дол. США [5].

За підсумками 2008 р. порівняно з 2007 р. відбулося зростання основних показників недержавних пенсійних фондів: пенсійні внески зросли на 148,7 %, або на 348,5 млн. грн., кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами зросла на 93,7 %, або на 203,5 тис. осіб, і становила на кінець року 482,5 тис. осіб (табл. 1) [4].

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники недержавних пенсійних фондів	2006	2007	2008	Темпи приросту, %	
				2007 / 2006	2008 / 2007
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів(тис. шт.)	41,5	55,9	62,3	33,5	11,2
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (тис. шт.)	193	279	482,5	44,6	93,7
Загальні активи НПФ (млн. грн.)	137	281	612,2	105,1	117,8
Пенсійні внески наростаючим підсумком з початку діяльності (млн. грн.) у т.ч.	119,7	234,4	582,9	95,8	148,7
від фізичних осіб	5,3	14,0	26,0	164,2	85,7
від юридичних осіб	108,2	220,4	556,8	103,7	152,6
від фізичних осіб-підприємців	0,02	0,04	0,1	100,0	150,0
Пенсійні виплати наростаючим підсумком з початку діяльності (млн. грн.)	4,0	9,1	27,3	127,5	115,4
Кількість осіб, що отримали пенсійні виплати (тис. осіб)	3,9	5,5	10,9	41,0	98,2
Сума інвестиційного доходу (млн. грн.)	23,4	68,1	86,8	191,0	27,5
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів (млн. грн.)	6,1	16,6	31,6	172,1	90,4

Загальний обсяг пенсійних активів, сформованих пенсійними фондами станом на 31.12.08 р., становив 612 млн. грн. Протягом 2008 р. активи недержавних пенсійних фондів зросли на 117,8 %.

Станом на кінець 2008 року вкладниками недержавних пенсійних фондів було сплачено 582,9 млн. грн. пенсійних внесків (наростаючим підсумком з початку діяльності), що на 148,7 % більше, ніж було сплачено на кінець 2007 р.

Аналіз розподілу учасників НПФ за віком показує, що найбільшу питому вагу становлять особи віком 40–55 років – 42,5 %; 25–40 років – 35,4 %; старше 55 років – 12,2%; до 25 років – 9,9 %. Така структура учасників НПФ показує відповідну структуру працездатного віку населення і рівень їх довіри та інформованості про сутність НПФ [4].

З часу запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення, НПФ працюють з позитивним інвестиційним доходом. Середньорічна дохідність системи НПФ за 2005–2008 рр. становила 16 %, тоді як середні темпи інфляції – 15,2 %. Проте, розмір інвестиційного доходу в більшості фондів є недостатнім для забезпечення належної диверсифікації пенсійних активів у дохідні фінансові інструменти.

На кінець 2008 р. витрати, які були відшкодовані за рахунок активів пенсійного фонду, становили 31 млн. грн., або 5,2 % від загальної суми активів НПФ. Основна частина витрат, що відшкодовува-

лися за рахунок пенсійних активів, припадала на надання послуг з управління активами пенсійного фонду (14 млн. грн., або 46,5 % від загальної суми витрат).

Для захисту від втрат, збереження та примноження активи НПФ розміщуються у різні фінансові інструменти.

Метою інвестування пенсійних активів є насамперед збереження пенсійних заощаджень громадян. Стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ. Це вимагає від управителів коштів вкладення пенсійних активів у більш стабільні види активів.

В цілому структура консолідованого портфелю НПФ та напрями інвестицій його активів за результатами 2008 р. має такий вигляд: депозити в банках (56,3 % інвестованих активів), акції (9 %) та облігації (22,6 %) підприємств, які є резидентами України (рис. 4) [4].

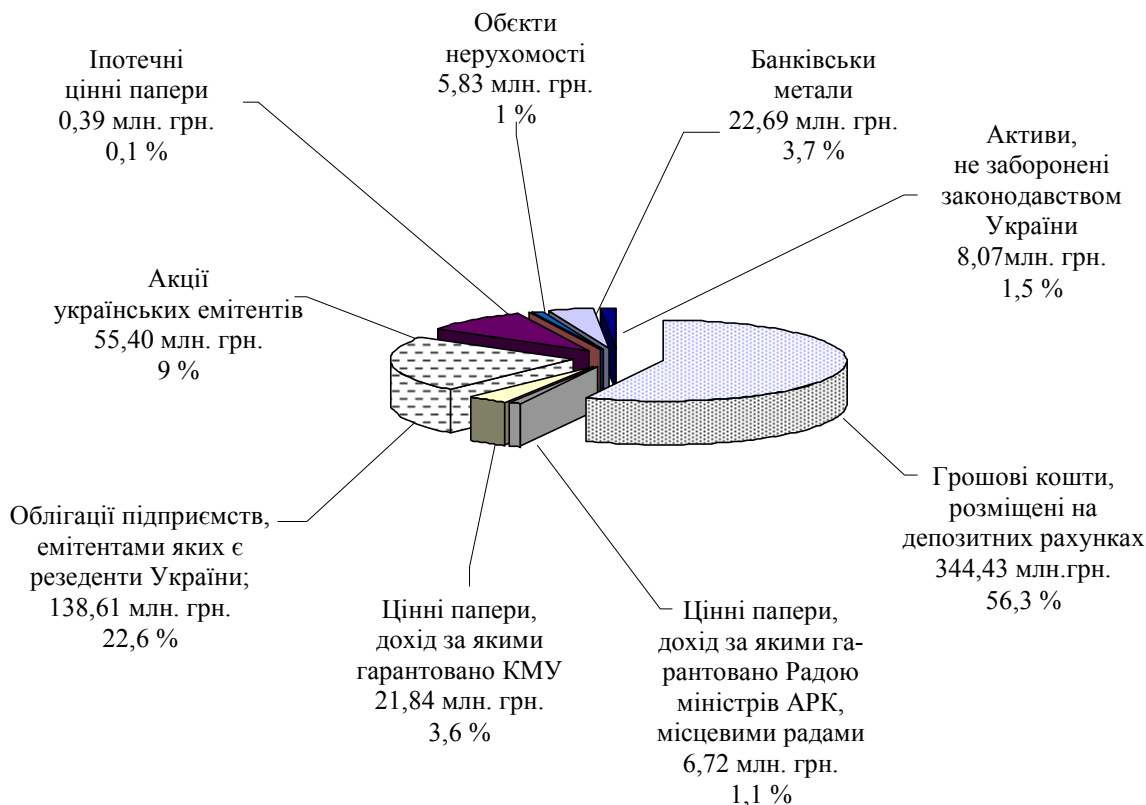

Рис. 4. Структура інвестованих пенсійних активів на 31.12.2008 р.

Аналіз структури активів показує, що в цілому вона не виходить за межі інвестиційних норм, проте слід відмітити, що при розміщенні активів НПФ на банківських депозитах при нормі 40 %, їх фактична питома вага становить 56,3 %. Вкрай низка питома вага в активах НПФ іпотечних цінних паперів 0,10%, хоч верхня межа згідно Положення "Про вимоги до осіб що здійснюють професійну діяльність з управління активами НПФ", затверджена рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 560 від 10.12.2003 р. може бути 40 %. Це пояснюється тим, що в період фінансової кризи компанії і банки обережно відносяться до даних фінансових інструментів.

Важливою особливістю недержавних пенсійних фондів в Україні є те, що, якщо учасник незадоволений роботою фонду, то він має право в будь-який момент перевести свої нагромадження до іншого фонду, який, на його думку, працює успішніше. Із НПФ громадянам при досягненні пенсійного віку мають виплачувати нагромаджені гроші, які складаються з внесків та інвестиційного доходу. При цьому термін, протягом якого громадяни одержуватимуть пенсію, і періодичність отримання пенсійних виплат визначається самостійно. Єдиним обмеженням за законодавством є те, що термін виплат не може бути меншим ніж 10 років [3].

Висновки та перспективи подальших розробок. Таким чином, нагальна потреба в створенні недержавної системи пенсійного забезпечення в Україні пов'язана з необхідністю поступово реформу-

вати існуючу солідарну пенсійну систему і впровадити елементи накопичувальної. Модель НПЗ, що запроваджена Законом України "Про недержавне пенсійне забезпечення", створює одну з найнадійніших у світі систем захисту вкладів майбутніх пенсіонерів та можливостей підтримки найбільш перспективних підприємств країни.

Недержавні пенсійні фонди (НПФ) – найкращий засіб для того, щоб людина, поки вона працює, накопичила кошти та забезпечила гідний рівень життя на пенсії.

Наразі недержавні пенсійні фонди є новими фінансовими інституціями для переважної більшості населення України. Цим і пояснюється побоювання населення довірити свої вклади цим маловідомим і ще не зарекомендованим установам в Україні.

Подальший розвиток формування ефективної, надійної системи недержавного пенсійного забезпечення потребує:

- прискореного запровадження загальнообов'язкової накопичувальної та професійної пенсійних систем;
- поліпшення якості роботи НПФ та структур, що забезпечують їх функціонування;
- посилення роз'яснювальної роботи серед населення, роботодавців, профспілок, об'єднань громадян та юридичних осіб про переваги недержавних пенсійних фондів та їх участі в системі НПЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" № 1058-IV від 9 липня 2003 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
2. Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" № 1057-IV від 9 липня 2003 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
3. Кондрат І.Ю. Особливості функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні / І.Ю. Кондрат, М.Б. Юринець // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19. – С. 294–298.
4. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dfp.gov.ua
5. Полозенко Д.В. Розвиток пенсійної системи України / Д.В. Полозенко // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 18–26.
6. Леонов Д. Недержавні пенсійні фонди в Україні: стан та перспективи інвестиційної діяльності НПФ / Д. Леонов // Ринок цінних паперів. – 2007. – № 1–2. – С. 79–91.
7. Пенсійне забезпечення в Україні: статистично-інформаційний огляд. – К.: Міністерство праці та соціальної політики України. – 2006. – 236 с.
8. Рибальченко А. Впливати на розмір майбутньої пенсії може кожний / А. Рибальченко // Вісник пенсійного фонду України. – 2008. – № 10. – С. 34–35.
9. Сальникова Т. Недержавна пенсія: головне-надійність / Т. Сальникова // Вісник пенсійного фонду України. – 2008. – № 6. – С. 20–21.